

RAPORT KOŃCOWY

Ocena wpływu społeczno-gospodarczego działań realizowanych w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski” LIFE15 NAT/PL/000728 na lokalną gospodarkę i społeczeństwo.

Przygotował: Jakub Związek

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek, Białystok, (Październik, 2019r.)

SPIS TREŚCI

1.PRZEDMIOT BADANIA.....	3
2.CEL BADANIA.....	3
3.PYTANIA BADAWCZE.....	3
4.ZAKRES BADANIA.....	4
5.KONCEPCJA BADAWCZA.....	6
6.METODOLOGIA BADANIA.....	7
6.1 Metody badawcze.....	7
6.2 Dobór próby.....	8
7.OPIS WYNIKÓW BADANIA.....	14
8.SPIS ZAŁĄCZNIKÓW (narzędzia badawcze).....	28

STRESZCZENIE

Badanie ewaluacyjne dotyczyło oceny wpływu społeczno-gospodarczego przeprowadzonych w ramach projektu działań na lokalną gospodarkę i społeczeństwo. Zrealizowane zostało na terenie czterech wybranych obszarów Natura 2000: Dolina Górnej Narwi, Dolina Dolnego Bugu, Ostoja Biebrzańska oraz Dolina Omulwi i Płodownicy. Poniższy raport stanowi podsumowanie dwóch części badania – pierwszej, przeprowadzonej w 2017 roku, podsumowanej raportem otwarcia oraz drugiej, przeprowadzonej w 2019 roku. Raport zawiera porównanie dwóch etapów badawczych. Porusza takie zagadnienia, jak m.in. podejście do ochrony przyrody, znajomość projektu ochrony bociana białego, ocenę wpływu na ochronę przyrody, ocenę stanu zachowania środowiska przyrodniczego. Raport może stanowić również źródło informacji w kontekście kolejnych działań, związanych z ochroną przyrody prowadzonych przez Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków oraz inne organizacje ochrony przyrody.

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogelschutz Komitee e.V.

Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

1. PRZEDMIOT BADANIA

Przedmiotem badania była ocena wpływu społeczno-gospodarczego działań realizowanych w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski” LIFE15 NAT/PL/000728 na lokalną gospodarkę i społeczeństwo.” (dalej: Projekt).

2. CEL BADANIA

Głównym celem badania było ustalenie, w jaki sposób i w jakim stopniu, działania realizowane w ramach Projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski” LIFE15 NAT/PL/000728” wpłynęły na lokalną gospodarkę i społeczeństwo.

3. PYTANIA BADAWCZE

Cele badawcze pozwoliły na sformułowanie głównych pytań badawczych.

- 1) Jak projekt wpłynął na świadomość lokalnej społeczności w zakresie ochrony przyrody, w tym na postrzeganie bociana białego?
- 2) Czy działania projektowe wpłynęły na zahamowanie spadku tolerancji w stosunku do bociana białego w wyniku przenoszenia gniazd z dachów budynków i innych konfliktowych miejsc na słupy wolnostojące oraz instalowanie nowych platform gniazdowych na dachach?
- 3) Czy lokalna społeczność dostrzega korzyści płynące z ochrony przyrody?
- 4) Jak postrzegane są przez mieszkańców obszary Natura 2000?
- 5) Czy zmniejszyła się śmiertelność młodych ptaków na urządzeniach energetycznych – przy zabezpieczonych transformatorach i liniach?
- 6) Czy zmniejszyła się liczba gniazd budowanych przez ptaki na budynkach mieszkalnych i gospodarczych?
- 7) Czy przeprowadzone działania informacyjne spowodowały zmianę wizerunku organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną przyrody w oczach lokalnej społeczności?
- 8) Czy badane osoby posiadają wiedzę na temat tradycji ludowych związanych z bocianem białym, czy znany jest im zwyczaj pieczenia „Busłowych łap”?
- 9) Czy badani mają informacje jak postępować z rannymi bocianami i czy wiedzą gdzie dostarczyć ranne ptaki?
- 10) Czy badani wiedzą gdzie zgłosić potrzebę redukcji bądź naprawy gniazda bocianiego?
- 11) Czy badani uważają, że mają wpływ na ochronę przyrody?

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogelschutz Komitee e.V.

Wykonawca: Jakub Związek Białostok, (Październik, 2019r.)

Poniższy raport zawiera wyniki badań zrealizowanych w ramach dwóch etapów badawczych – pierwszego, przeprowadzonego w okresie czerwiec – lipiec 2017, stanowiącego diagnozę stanu, na pierwszym etapie realizacji projektu LIFE15 NAT/PL/000728 „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski” oraz drugiego, zrealizowanego w okresie czerwiec – wrzesień 2019, którego podsumowanie stanowi poniższy raport końcowy. Dzięki przeprowadzeniu badania w dwóch etapach badania oraz zadaniu tego samego zestawu pytań, możliwe było przeprowadzenie analiz porównawczych oraz ocena wpływu projektu na lokalną gospodarkę i społeczeństwo.

Ewaluacja pozwoliła również stwierdzić, czy projekt przyczynił się do pojawienia dodatkowych efektów, nieprzewidzianych na etapie jego planowania.

4. ZAKRES BADANIA

Pierwszy etap badania objął okres od II kwartału 2017 roku do III kwartału 2017 roku. Druga część badania, zrealizowana została w II i III kwartale 2019 roku.

Zakres badań objął:

- 1) **w zakresie podmiotowym** – zdefiniowani interesariusze projektu: społeczności lokalne, osoby biorące udział w projekcie oraz przedstawiciele samorządów z wybranych obszarów realizacji projektu, lekarze weterynarii.

Przed prowadzeniem badania Wykonawca skonsultował lokalizacje, w których przeprowadzone zostało badanie z Zamawiającym oraz uwzględnił jego uwagi w przygotowaniu szczegółowego zakresu terytorialnego badania. Pozwoliło to na dobranie próby badawczej, która umożliwiła przygotowanie analiz statystycznych. Z racji dużej rozpiętości terytorialnej Projektu, wraz z Zamawiającym, dokonaliśmy wyboru kluczowych dla realizacji Projektu obszarów. Zarówno na pierwszym i drugim etapie, badanie przeprowadzone zostało w tych samych obszarach Natura 2000.

W celu wykonania przedmiotowego zamówienia, Wykonawca wykorzystał dostępne dane oraz użył narzędzi badawczych, w tym dokonał opracowania kwestionariuszy ankietowych. Zarówno w pierwszym, jak i drugim etapie badania przeprowadzonych zostało po 80 wywiadów z przedstawicielami społeczności lokalnej, co łącznie dało liczbę 160 pogłębionych wywiadów z mieszkańcami wytypowanych obszarów objętych Projektem. Skorzystaliśmy z identycznego zestawu pytań. Dodatkowo, na każdym z etapów badania, przeprowadzone zostały po 2 wywiady na z przedstawicielami samorządu lokalnego (łącznie 4 wywiady). Badanie miało charakter panelowy i objęło w jak największym stopniu te same lokalizacje, które zostały wykorzystane w pierwszej części badania.

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogelschutz Komitee e.V.
Wykonawca: Jakub Związek Białostok, (Październik, 2019r.)

Przeprowadzenie wywiadów terenowych odbyło się w dwóch etapach:
- w okresie II i III kwartału 2017r.
- w ostatniej fazie trwania projektu, w II i III kwartale 2019 r.

2) **w zakresie terytorialnym** – zakres projektu objął obszar gmin położonych na terenie 4 województw: podlaskiego, mazowieckiego, warmińsko-mazurskiego oraz lubelskiego. Projekt realizowany jest na obszarach:

- Dolina Dolnej Narwi PLB140014
- Dolina Górnej Narwi PLB 2000007
- Dolina Omulwi i Płodownicy PLB140005
- Przełomowa Dolina Narwi PLB200008
- Ostoja Biebrzańska PLB200006
- Bagno Wizna PLB200005
- Dolina Dolnego Bugu PLB140001
- Bagienna Dolina Narwi PLB200001
- Dolina Górnego Nurca PLB200004
- Dolina Liwca PLB140002.

Spośród wymienionych lokalizacji, Wykonawca wraz z Zamawiającym dokonał wyboru lokalizacji obszarów Natura 2000, które objęte zostały badaniem. Były to kluczowe dla realizacji projektu oraz pozostałych działań PTOPI lokalizacje. Były to:

- Dolina Górnej Narwi PLB 2000007
- Dolina Omulwi i Płodownicy PLB140005
- Ostoja Biebrzańska PLB200006
- Dolina Dolnego Bugu PLB140001

W ramach wymienionych obszarów Natura 2000, zdecydowano się na realizację badania w określonych lokalizacjach:

- **Dolina Górnej Narwi** – w większości były to miejscowości położone na północ od doliny rzeki. Na pierwszym etapie badania były to głównie wsie położone pomiędzy miejscowościami Czerewki – Bieńdziuga. Na drugim etapie były to w większości te same miejscowości, położone pomiędzy Zawykami i Puchłami.

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogelschutz Komitee e.V.

Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

- **Dolina Omulwi i Płodownicy** – tu również staraliśmy się przeprowadzić badanie w tych samych lokalizacjach. Zarówno na pierwszym i drugim etapie badania, były to głównie miejscowości gminy Baranowo. Dodatkowo, na pierwszym etapie badania, kilka wywiadów przeprowadzonych zostało w miejscowościach gminy Chorzele, zaś na drugim, kilka z nich wykonaliśmy na terenie gmin Olszewo-Borki oraz Kadzidło.

- **Ostoja Biebrzańska** – na dwóch etapach: miejscowości Basenu Dolnego Biebrzy, w skład którego wchodzi miejscowości gminy Trzcianne położone w widłach Narwi i Biebrzy; miejscowości gminy Radziłów oraz miejscowości położone w Środkowym Basenie Biebrzy (gmina Suchowola i Jaświły)

- **Dolina Dolnego Bugu** – na pierwszym etapie badania były to 3 grupy miejscowości – pierwsza, obejmująca miejscowości gmin Mielnik, Drohiczyn i Perlejewo oraz druga, obejmująca miejscowości gminy Małkinia Górna i Brańszczyk oraz trzecia, znajdująca się najbliżej ujścia rzeki, w skład której wchodziły miejscowości z gminy Dąbrówka i Zabrodzie. Na drugim etapie badania, wywiady przeprowadzone zostały w dwóch lokalizacjach – miejscowościach gminy Małkinia Górna oraz w miejscowościach gmin Dąbrówka i Zabrodzie.

5. KONCEPCJA BADAWCZA

Koncepcja badania zakładała przeprowadzenie 2 etapów badawczych. Pierwszy, przeprowadzony został w okresie czerwiec – lipiec 2017, czego podsumowaniem jest raport otwarcia. Pozwolił on określić, w jakim stopniu Projekt wpłynął na sytuację społeczną i gospodarczą lokalnej społeczności na obecnym etapie jego realizacji i stanowił punkt wyjścia do drugiego etapu badań. Etap pierwszy, zrealizowany został w trakcie trwania Projektu, jednak przed rozpoczęciem większości działań zaplanowanych w czasie jego trwania, m.in. stawiania platform pod gniazda, monitoringu czy akcji promocyjno-edukacyjnych. Stanowi on również diagnozę stanu zastanego oraz pozwolił na dostosowanie narzędzi potrzebnych do kolejnego etapu badania. Dla PTOP stanowił również źródło wiedzy na temat postaw prezentowanych przez samorządy oraz mieszkańców terenów objętych projektem.

Etap drugi przeprowadzony został w końcowej fazie trwania projektu, po realizacji większości zaplanowanych działań. Pozwoliło to na ocenę wpływu działań projektowych oraz na stworzenie analiz porównawczych. Przeprowadzony został w II i III kwartale 2019r.

Wykonawca, po uzgodnieniu z Zamawiającym, dokonał wyboru lokalizacji, które zostały objęte badaniem. Na wybranych terenach przeprowadzone zostały wywiady z osobami, które wzięły udział w Projekcie (zwykle było to związane z przenoszeniem gniazd i budową platform pod nowe gniazda).

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogelschutz Komitee e.V.

Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

Poza tym, rozmawiano z wybranymi mieszkańcami miejscowości, na których realizowany był projekt. Wytypowaliśmy również samorzędy lokalne, z którymi przeprowadziliśmy wywiady dotyczące ochrony przyrody oraz samego projektu ochrony bociana białego.

6. METODOLOGIA BADANIA

6.1 Metody badawcze

Wykonawca w badaniu wykorzystał następujące metody badawcze:

Analiza desk research

Analiza danych zastanych pozwoliła Wykonawcy na zapoznanie się z założeniami badania. Metoda analizy desk research dotyczyła w szczególności analizy dokumentacji projektowej oraz postępu działań projektowych. Analiza danych zastanych została przeprowadzona w pierwszej części badania, jednak było zapoznanie się z dokumentacją projektową przez Wykonawcę przed przystąpieniem do realizacji drugiego etapu badania. W celu uszczegółowienia narzędzi badawczych oraz poznania kontekstu badania, analiza desk research dotyczyła również statystyk obrazujących aktualną kondycję społeczno-gospodarczą terenów objętych badaniem (źródłem był m.in. Bank Danych Lokalnych).

Wywiady wstępne z przedstawicielami Polskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków

Niezwykle ważną rolę pełniły rozmowy z członkami i członkiniami PTO, które pozwoliły na poznanie kontekstu badania oraz na zdobycie informacji związanych z samym projektem. W celu zdobycia wiedzy kontekstowej, odbyły się spotkania Wykonawcy z przedstawicielami Projektodawcy. Wywiady miały na celu wyjaśnienie wątpliwości powstałych na etapie analizy desk research. Oprócz tego, możliwe było poznanie opinii nt. efektywności i skuteczności prowadzonych działań. Wykonawca uwzględnił też sugestie Zamawiającego odnoszące się do narzędzi badawczych oraz samej realizacji badania, tak by mogło być ono użyteczne z punktu widzenia Zamawiającego. Wykonawca był w stałym kontakcie z przedstawicielami Polskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków, organizowane były spotkania doraźne, w celu informowania o postępach oraz problemach w realizacji badania.

Wewnętrzny panel ekspertów

Panel ekspertów to metoda, a zarazem środek do usystematyzowania zdobytych informacji. Został przeprowadzony pod koniec pierwszego etapu badania, w celu systematyzacji i interpretacji zebranych danych. Dzięki eklektycznej wiedzy i doświadczeniu członków zespołów: badawczego i projektowego, którzy wzięli udział w panelu ekspertów, możliwa będzie trafna interpretacja wyników oraz przygotowanie wniosków i rekomendacji.

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogelschutz Komitee e.V.

Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

Ankiety PAPI

Przeprowadzenie ankiet PAPI jest kluczową metodą badania oceny wpływu społeczno-gospodarczego na lokalną społeczność i gospodarkę. Dzięki bezpośredniemu kontaktowi z mieszkańcami terenów, na których realizowany jest Projekt, możliwe było zebranie odpowiedzi na zestandaryzowane pytania, które poddane zostały analizom statystycznym, których wyniki zawiera poniższy raport. Ankiety PAPI przeprowadzane zostały bezpośrednio z mieszkańcami, co pozwoliło członkom zespołu badawczego na pogłębienie istotnych wątków oraz eksplorację wybranych zagadnień, w celu odpowiedzi na postawione pytania badawcze. Wywiady pozostawiały przestrzeń na poruszenie tematów istotnych dla mieszkańców, możliwe było podążanie za istotnymi dla nich wątkami oraz dało szansę na identyfikację ich postaw w zakresie ochrony przyrody. Jednocześnie, możliwe było uzyskanie ilościowych danych dzięki zestandaryzowanym pytaniom, które posłużyły stworzeniu analiz statystycznych. Dzięki przeprowadzeniu badania w dwóch etapach, możliwe było opracowanie analiz statystycznych oraz eksploracja istotnych z punktu widzenia projektu zagadnień.

Badanie ankietowe PAPI zostało przeprowadzone w I etapie badania, w miesiącach czerwiec – lipiec 2017 roku. Drugi etap badania zrealizowany został w II i III kwartale 2019 roku. W drugim etapie badania zastosowany został ten sam zestaw pytań, który użyty został w etapie pierwszym, co pozwoliło na dokonanie analiz porównawczych.

Pogłębione wywiady indywidualne (IDI)

W ramach badania przeprowadzono wywiady pogłębione z przedstawicielami samorządu lokalnego. Metoda ta pozwala na pozostanie otwartym na sugestie oraz odpowiedzi rozmówców.

6.2 Dobór próby

Wewnętrzny panel ekspertów

W wewnętrznym panelu ekspertów wzięły udział 4 osoby. Byli to członkowie zespołu projektowego oraz członek zespołu badawczego.

Ankiety PAPI

Badaniem objęci zostali mieszkańcy terenów, na których realizowany jest projekt, po wcześniejszym uzgodnieniu z Zamawiającym. Wykonawca w pierwszej kolejności starał się przeprowadzić wywiady z sołtysami wsi, którzy często posiadali szerszą wiedzę na temat ochrony przyrody oraz percepcji Projektu. Pozwalało to również na zbudowanie zaufania wśród lokalnej społeczności. W niektórych przypadkach, w celu zbudowania zaufania wśród lokalnej społeczności, możliwe było wykorzystanie znajomości środowiska lokalnego, związanego z doświadczeniem posiadanym przez Wykonawcę, wynikającego z realizacji działań własnych na obszarze realizacji projektu.

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogelschutz Komitee e.V.

Wykonawca: Jakub Związek Białostok, (Październik, 2019r.)

Wykonawca na pierwszym etapie przeprowadził 80 wywiadów z przedstawicielami lokalnych społeczności. Informacje o strukturze demograficznej z pierwszego etapu badania dostępne są w raporcie otwarcia. W poniższym raporcie przedstawione zostaną dane socjodemograficzne z drugiej części badania, przeprowadzonej w 2019 roku oraz, częściowo, dane porównawcze.

W badaniu wzięło udział 41 kobiet i 39 mężczyzn (Tabela 1). Jest to rozkład niemal identyczny do tego z pierwszej części badania).

Tabela 1. Ilość kobiet i mężczyzn, którzy wzięli udział w badaniu

Płeć	Częstość	Procent
kobiety	41	51,3
mężczyźni	39	48,8
Suma	80	100,0

Źródło: opracowanie własne

Wiek osób badanych zdaje się odpowiadać wiekowi osób, które zamieszkują tereny, na których realizowany jest projekt, choć nie rozkłada się on równomiernie. Na obszarach, gdzie mamy większą ilość aktywnych rolników, częściej rozmawialiśmy z osobami aktywnymi zawodowo. W miejscowościach, gdzie aktywnych zawodowo rolników jest mniej, można zauważyć większą średnią wieku wśród osób badanych. Tabela 2 przedstawia rozkład wieku osób badanych. Zaledwie 1,3% osób badanych stanowią osoby poniżej 24 roku życia. Niewielki jest również odsetek osób w wieku 24 – 39 lat (15%). Największą grupę osób stanowią osoby w wieku 40 – 65 lat (51,2%, uprzednio 38,8%) oraz powyżej 65 roku życia (32,5%, uprzednio 43,8%).

Tabela 2. Ilość badanych z poszczególnych grup wiekowych

Wiek	Częstość	Procent
poniżej 24	1	1,3
25 - 39	12	15
40 - 65	41	51,2
powyżej 65	26	32,5
Suma	80	100

Źródło: opracowanie własne

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogelschutz Komitee e.V.

Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

Największą liczbę wśród osób badanych stanowiły osoby z wykształceniem podstawowym (35%). Nieco mniej było osób z wykształceniem zawodowym i średnim (kolejno 26,2 i 30%). Najmniejszą liczbą osób posiadała wykształcenie wyższe, zaledwie 8,8% (Tabela 3). Jest to rozkład niemal identyczny do tego z pierwszej części badania.

Tabela 3. Ilość osób badanych z kolejnymi poziomami wykształcenia

Wykształcenie	Częstość	Procent
podstawowe	28	35
zawodowe	21	26,2
średnie	24	30
wyższe	7	8,8
Suma	80	100

Źródło: opracowanie własne

Połowę respondentów stanowili emeryci i renciści. Pamiętać jednak należy, że część z nich, w mniejszym lub większym stopniu, pomaga w pracy w gospodarstwach, często prowadzonych przed ich dziećmi. 35% badanych osób pracuje w rolnictwie, zaś po 7,5% stanowią osoby pracujące poza rolnictwem oraz bezrobotni (Tabela 4).

Tabela 4. Procent osób badanych w danej grupie zawodowej

Aktywność zawodowa	Częstość	Procent
aktywni rolnicy	28	35
pracujący poza rolnictwem	6	7,5
bezrobotni	6	7,5
emeryci i renciści	40	50
Suma	80	100

Źródło: opracowanie własne

Zdecydowaliśmy, by w drugiej części badania, liczba osób pochodząca z poszczególnych obszarów Natura 2000 była równa. W ten sposób utworzyliśmy 4 równoliczne grupy badawcze, które prezentuje Tabela 5.

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogelschutz Komitee e.V.

Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

Tabela 5. Ilość badanych z poszczególnych obszarów Natura 2000

Obszar Natura 2000	Częstość
Dolina Omulwi i Płodownicy	20
Ostoja Biebrzańska	20
Dolina Górnej Narwi	20
Dolina Dolnego Bugu	20
Suma	80

Źródło: opracowanie własne

Szczegółowy spis miejscowości, w których przeprowadzone zostały wywiady z przedstawicielami społeczności lokalnych wybranych obszarów Natura 2000 prezentuje Tabela 6. Wywiady przeprowadzone zostały z mieszkańcami 29 miejscowości położonych na obszarze 14 gmin. Badanie realizowane było na obszarach Natura 2000, zlokalizowanych w dolinach 4 rzek północno-wschodniej Polski. Wytypowane obszary to:

- Dolina Górnej Narwi (20% badanych) – miejscowości Zawyki, Doktorce, Czerewki, Kaniuki, Cieluszki, Puchły, Doratynka, położone na terenie gmin Suraż, Juchnowiec Kościelny, Zabłudów oraz Narew.
- Dolina Omulwi i Płodownicy (20% badanych) – Miejscowości Olkowa Kępa, Baranowo, Zamoście, Czarnotrzew, Czerwińskie, Oborczyńska, Bakuła i Ziomek położone na terenie gminy Baranowo; miejscowość Wyszel położona na terenie gminy Olszewo-Borki oraz miejscowość Chudek położona w gminie Kadzidło.
- Ostoja Biebrzańska (20% badanych) – miejscowości Basenu Dolnego Biebrzy, w skład którego wchodzi miejscowości gminy Trzcianne położone w widłach Narwi i Biebrzy (Giełczyn, Brzeziny, Zajki); miejscowości Łoje-Awissa i Okrasin (gmina Radziłów) oraz miejscowości z Basenu Środkowego Biebrzy – Karpowicze (gmina Suchowola) oraz Dolistowo Nowe (gmina Jaświły)
- Dolina Dolnego Bugu (20%)– 2 grupy miejscowości – pierwsza, obejmująca miejscowości gminy Małkinia Górna i Brańszczyk (Glina, Klukowo) oraz druga, znajdująca się najbliżej ujścia rzeki, w skład której wchodziły miejscowości gminy Dąbrówka (Dręszew, Kuligów) i Zabrodzie (Słopsk).

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogelschutz Komitee e.V.

Wykonawca: Jakub Związek Białostok, (Październik, 2019r.)

Tabela 6. Ilość osób z danej wsi, które wzięły udział w badaniu.

Miejscowość	Częstość
Bakuła	4
Baranowo	1
Brzeziny	3
Chudek	1
Ciełuszki	2
Czarnotrzew	3
Czerewki	4
Czerwińskie	1
Doktorce	4
Dolistowo Nowe	1
Doratynka	3
Dręszew	3
Giełczyn	5
Glina	7
Kaniuki	4
Karpowicze	3
Klukowo	4
Kuligów	4
Łoje-Awissa	4
Oborzyska	1
Okrasin	3
Olkowa Kępa	1
Puchty	2
Słopsk	2
Wyszel	3
Zajki	1

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogelschutz Komitee e.V.

Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

Zamoście	1
Zawyki	1
Ziomek	4
Suma	80

Źródło: opracowanie własne

Pogłębione wywiady indywidualne (IDI)

Wykonawca przeprowadził 2 wywiady z przedstawicielami samorządu lokalnego. Były to osoby związane z ochroną środowiska reprezentujące Urząd Gminy w Baranowie (Dolina Omulwi i Płodownicy) i Urząd Gminy w Sztabinie (Ostoja Biebrzańska). Wywiady pozwoliły na poznanie perspektywy samorządu w kontekście ochrony przyrody i realizowanego projektu ochrony bociana białego.

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogelschutz Komitee e.V.
Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

7. OPIS WYNIKÓW BADANIA

Postanowiliśmy zachować strukturę raportu końcowego tak, by odpowiadała ona strukturze raportu otwarcia. Dzięki temu łatwiejsze będzie porównanie obszarów tematycznych, których dotyczyło badanie.

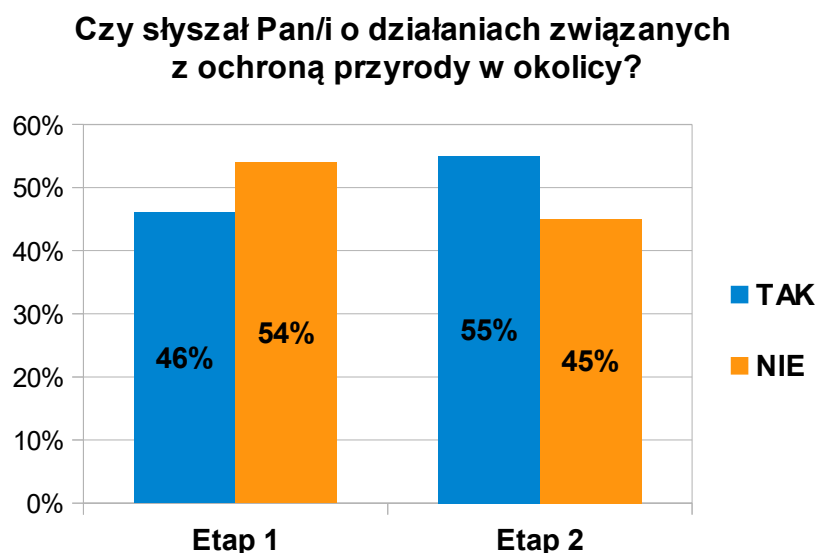
Zależności dotyczące korelacji czynników socjodemograficznych z poruszonymi w badaniu obszarami pozostały na niezmienionym poziomie lub są one nieistotne statystycznie. Tam, gdzie nie było to istotne, postanowiliśmy nie powielać wcześniejszych wniosków. Dane te wraz ze szczegółowymi analizami statystycznymi zostały przedstawione w Raporcie Otwarcia ww. projektu.

Kursywą zaznaczono wypowiedzi uczestników badania.

Wiedza nt. działań związanych z ochroną przyrody

Zasadniczo, nie stwierdziliśmy dużych różnic w poziomie wiedzy związanych z ochroną przyrody wśród uczestników badania. Można przypuszczać, że siła oddziaływania projektu na tak dużym obszarze, nie sprawi, że będziemy mogli zanotować wyraźny przyrost wiedzy na temat prowadzonych działań wśród wszystkich mieszkańców. Niemniej, zauważalny jest wzrost odsetka osób, które słyszały o działaniach związanych z ochroną przyrody. Na pierwszym etapie badania było to 46%, na drugim 55% ogółu badanych (Wykres1). W większości, osoby badane wypowiadały się głównie o projekcie ochrony bociana białego, jednak pojawiały się też inne głosy, związane z ogólną ochroną przyrody lub innymi formami jej ochrony.

Wykres 1. Wiedza na temat działań związanych z ochroną przyrody wśród badanych

Źródło: opracowanie własne

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

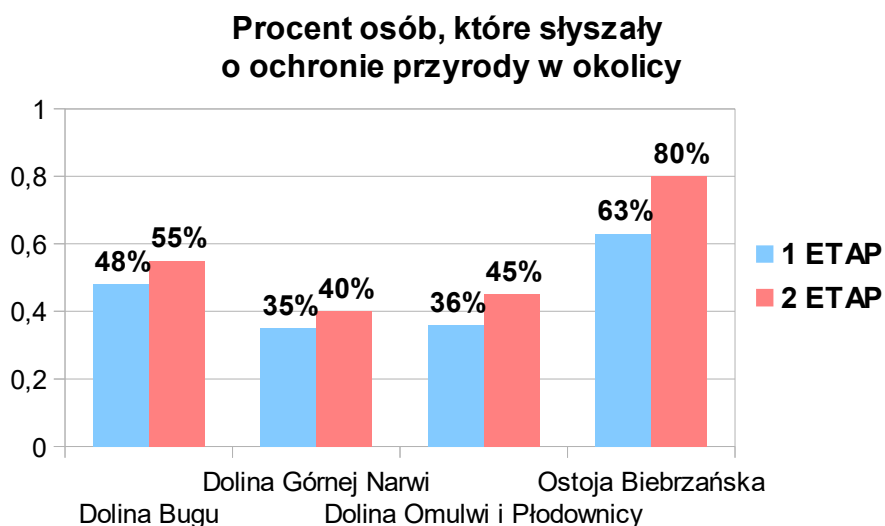

Jeśli chodzi o zależności dotyczące wiedzy nt. prowadzonych działań w kontekście wieku czy wykształcenia osób badanych, nie zanotowaliśmy wyraźnych różnic. Podobnie, jak na pierwszym etapie badania, można zauważyć, że osoby z wykształceniem wyższym najczęściej słyszały o działaniach związanych z ochroną przyrody, zaś najrzadziej słyszały o nich osoby z wykształceniem podstawowym. Podobnie, jak wcześniej, widać zróżnicowanie w zakresie wiedzy dotyczącej ochrony przyrody w zależności od zajęcia osób badanych – tu najczęściej o podejmowanych działaniach słyszeli rolnicy i osoby bezrobotne, zaś nieco rzadziej osoby pracujące poza rolnictwem. Wyraźnie widać, że najmniej osób, które słyszały o jakichkolwiek działaniach związanych z ochroną przyrody, znajduje się w grupie emerytów i rencistów.

- *A przyjeżdżają tu czasami, spisują bociany. W tym roku 3 młode chyba były, nawet nas też pytają czasami.*
- *Jeździli tu i coś robili, ale ja nie wiem co.*
- *Tu jest wszystko pod ochroną, jest Natura 2000, cały czas coś tu robią z przyrodą.*
- *Coś na łąkach jest, jest jakiś ptak i oni tu przyjeżdżają. Jest ochrona. Natura 2000.*
- *Tu dolina jest chroniona, opiekują się, trawy koszą. Bociany mamy.*
- *Ornitologzy tu przyjeżdżają, ptaki liczą, coś pewnie jeszcze robią.*

Zauważalne są różnice pomiędzy obszarami Natura 2000 w kontekście wiedzy dotyczącej ochrony przyrody. Na wszystkich z nich zanotowano wzrosty wiedzy. Największy, 17%, w Ostoi Biebrzańskiej, będącej jednocześnie obszarem, na którym wiedza na temat działań związanych z ochroną przyrody jest największa i wynosi aż 80% (Wykres 2). Na pozostałych obszarach zanotowaliśmy kilkuprocentowe wzrosty, zaś odsetek osób, które słyszały o ochronie przyrody na badanych obszarach na 2 jego etapie wynosi od 40 do 55%. Taki rozkład spowodowany jest prawdopodobnie działalnością PTOP oraz innych organizacji ochrony przyrody na ww. obszarach.

Wykres 2. Wiedza na temat ochrony przyrody w okolicy wg gmin

Źródło: opracowanie własne

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

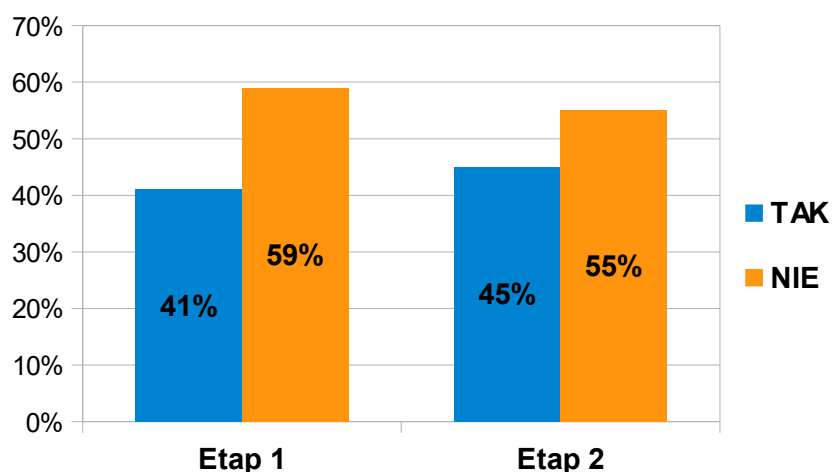

Odsetek osób, które słyszały o projekcie ochrony bociana białego jest niewiele niższy od odsetka osób, które słyszały o jakichkolwiek działaniach związanych z ochroną przyrody (Wykres 3). Zanotowaliśmy również niewielki wzrost wiedzy o projekcie (z 41 do 45%). Mieszkańcy miejscowości objętych projektem w zdecydowanej większości pozytywnie wypowiadają się o prowadzonych działaniach. Zdecydowanie najczęściej rozpoznawalnym działaniem było przenoszenie gniazd oraz stawianie słupów z platformami, służących do budowy nowych gniazd przez ptaki. Podobnie, jak na wcześniejszym etapie, o projekcie ochrony bociana białego, najczęściej słyszeli rolnicy aktywni zawodowo.

- *U sąsiada słup postawili.*
- *Mąż się przejmował, że stodoła się zapadnie, bo gniazdo to już wielkie było, ważyło kilkaset kilo. Przyjechali tu i przenieśli, słup postawili.*
- *Były tu bociany. Ktoś chodził i spisywał z tego Towarzystwa, gdzie jest postawić. Wcześniej gniazdo na chlewie było.*
- *Widziałam, jak tam stawiali słupy w Brzezinach. Dużo jest i bociany są!*

Wykres 3. Wiedza na temat projektu ochrony bociana białego

Czy słyszał Pan/i o projekcie ochrony bociana białego?

Źródło: opracowanie własne

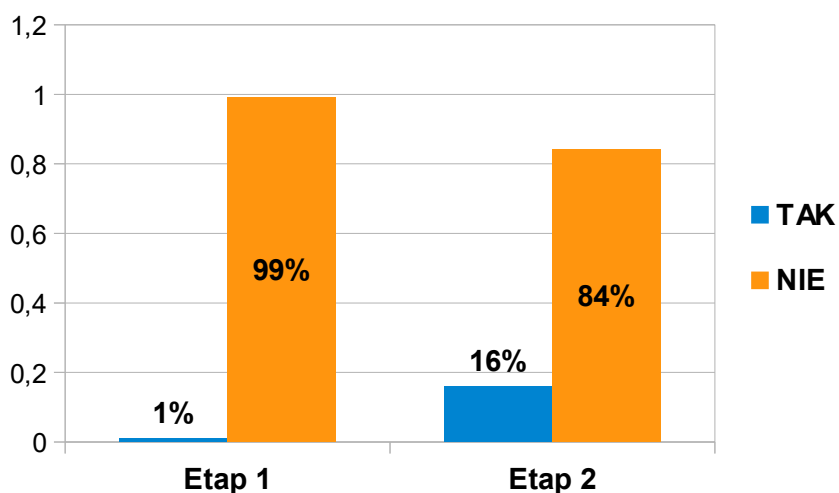
O tym że projekt jest obecny wśród mieszkańców jeszcze wyraźniej świadczy liczba osób, które miały styczność z materiałami promocyjnymi dotyczącymi projektu (Wykres 4). Na pierwszym etapie badania zaledwie 1% osób zetknął się z nimi, zaś po przeprowadzeniu drugiej części badania, możemy mówić już o 16% ogółu badanych.

- *Była Pani, mamy kalendarz, o niech Pan zobaczy, tu wisi.*
- *Stoi tablica, tam dalej we wsi.*
- *Tak, ja nawet w Internecie coś o tym czytałam, widziałam, że jest taka strona.*

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

Czy zetknął/zetknęła się Pan/i z działaniami promocyjnymi związanymi z projektem?

Źródło: Opracowanie własne

Udział w Projekcie

Spośród osób badanych udało się wyłonić 25 osób (31% osób badanych), które brały udział w projekcie ochrony bociana białego. Jest to o 9 osób więcej w stosunku do pierwszej części badania, która prowadzona była w początkowej fazie projektu. W chwili obecnej dużo łatwiejsze i stosunkowo częstsze było natrafianie na osoby będące uczestnikami projektu. Zestawienie uczestników projektu, z podziałem na obszary Natura 2000 przedstawia Tabela 7.

Tabela 7. Ilość badanych z poszczególnych obszarów Natura 2000, które wzięły udział w projekcie

Obszar Natura 2000	I Etap	II Etap
Dolina Omulwi i Płodownicy	1	8
Ostoja Biebrzańska	6	11
Dolina Górnej Narwi	2	4
Dolina Dolnego Bugu	7	2
Suma (procent osób badanych)	16 (20%)	25 (31%)

Źródło: opracowanie własne

- *Były na domu i brudziły. Widziałam, jak w Brzezinach takie słupy stawiali i poszłam spytać. Wszystko dobrze było. Były już w tym roku, tylko chyba młodych nie było.*
- *Były bociany, ktoś chodził i spisywał, gdzie postawić. Wcześniej było gniazdo na stodole, teraz na słup przeniesione.*
- *Było na stodole gniazdo. Ja nie mam nic przeciwko, żeby było nowe.*
- *Jak była okazja, żeby przenieść, to czemu nie skorzystać?*

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

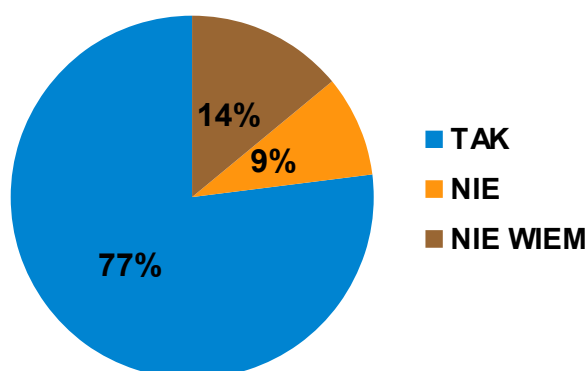
- *Chcieliśmy przenieść platformę ze starego domu, bo chcieliśmy go rozebrać. Wielkie gniazdo, było niebezpieczne. Bociany są i dzieci mają, co oglądać. Czeka się na wiosnę!*

Ocena działań związanych z ochroną przyrody

Zdecydowana większość osób (77%), które wzięły udział w badaniu uważa, że działania związane z ochroną bociana są potrzebne (Wykres 5). 14% ogółu badanych nie ma zdania, zaś 9% uważa, że tego typu działania nie są potrzebne. Są to wyniki niemal identyczne, co wyniki przedstawione w Raporcie Otwarcia.

Wykres 5. Potrzeba projektów tego typu wg badanych

Czy tego rodzaju projekt jest potrzebny?

Źródło: opracowanie własne

Podobnie oceniane są jako takie działania związane z ochroną przyrody. Na pięciostopniowej skali, gdzie 1 to zdecydowanie niepotrzebne, zaś 5 zdecydowanie potrzebne, średnia odpowiedzi na drugim etapie badania wyniosła 4,53. Jest to wynik porównywalny do tego z pierwszej części badania (4,47).

Można zastanawiać się, na ile tak wysoka średnia odpowiedzi jest związana z oczekiwaniami społecznymi i poprawnością, a na ile ma ona realne odzwierciedlenie w rzeczywistości. Jak wcześniej, widoczny jest wzrost oceny konieczności tego typu działań wraz z wykształceniem, które w większości przypadków, korzystnie wpływa na ocenę działań proprzyrodniczych.

Zauważalne są niewielkie różnice pomiędzy badanymi obszarami (Wykres 6). Najczęściej konieczność ochrony przyrody zgłaszali mieszkańcy Doliny Górnej Narwi (średnia 5), najniższą średnią zanotowaliśmy zaś w Dolinie Bugu (4,4).

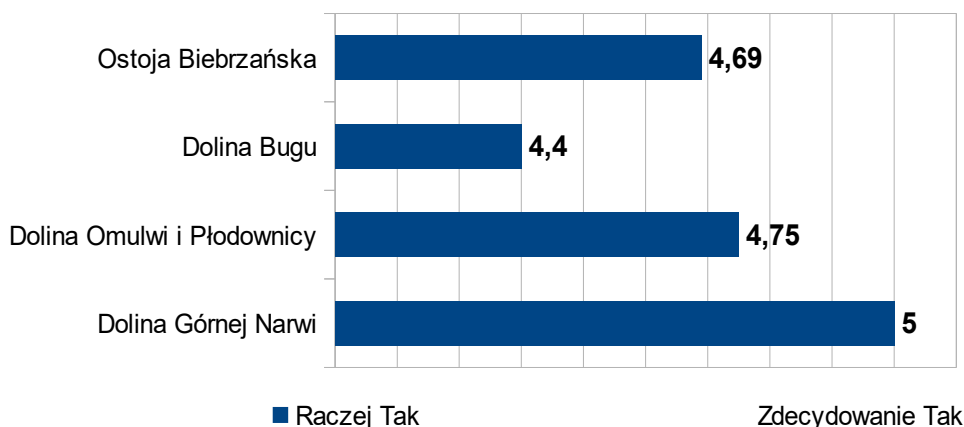
Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

- *Bocian jest, był i będzie. Jak ptaków nie będzie, to i nas nie będzie, niczego nie będzie. To trzeba chronić.*
- *Niech ich jak najwięcej będzie. Cieszy się człowiek na wiosnę, wypatruje. Wnuczki przyjeżdżają, to pytają, wołają „Babcia, babcia, są już?”*
- *Jestem sama na ekologicznym rolnictwie. Szkolenia mam. Nie mogę nawozów, antybiotyków. To ważne. Ludzie za takie mleko płacą.*
- *Ale czasami to jedno, drugie wyklucza. Na zachodzie pobudowali gospodarstwa, a potem ekologia. A tu na odwrót.*
- *Aby nie do przesady, bo niektórej zwierzyny to aż za dużo. I pozarastane potem nad rzeką, sam krzaki, nie tak jak kiedyś było.*
- *Trzeba, bo dziś jest, a jutro może nic nie być.*
- *Żeby ekosystem funkcjonował, każdy ptak jest do czegoś potrzebny.*
- *Wrócić do przyrody, to cholerne niekoszenie traw. Kiedyś się kosiło. Bataliony, czajki – była masa! W szuwarach nic się nie trzyma.*
- *Tutaj nie. Zależy jak inni do tego podchodzą, czasami żabka ważniejsza niż człowiek.*
- *Może i potrzebne, ale nie za dużo. Trzeba też z ludźmi rozmawiać. Tu np. często zalewa, nic nie można zrobić, bo Natura 2000.*
- *Tu jest oaza w skali kraju, trzeba to zachować za wszelką cenę.*

Wykres 6. Potrzeba działań związanych z ochroną przyrody wg badanych

Czy działania związane z ochroną przyrody są potrzebne?

Źródło: opracowanie własne

Analizy statystyczne pokazują też kilka zależności wśród osób badanych. I tak, im przychylniejszy był stosunek osób badanych do faktu występowania bociana w okolicy, tym widzieli oni większą potrzebę działań związanych z ochroną przyrody (wartość współczynnika korelacji 0,27). Zauważyć można również, że osoby dla których najbliższe środowisko przyrodnicze ma duże znaczenie, widzą większą potrzebę działań związanych z jej ochroną (0,32). Występuje też niewielka korelacja ujemna (-0,21) oceny stanu zachowania środowiska przyrodniczego z koniecznością podejmowania działań związanych z ochroną przyrody. Innymi słowy, im gorzej oceniany jest stan środowiska przyrodniczego, tym większa potrzeba jego ochrony. Zauważyć jednak warto, że jest to dość niska korelacja.

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundacją Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

Wpływ na ochronę przyrody

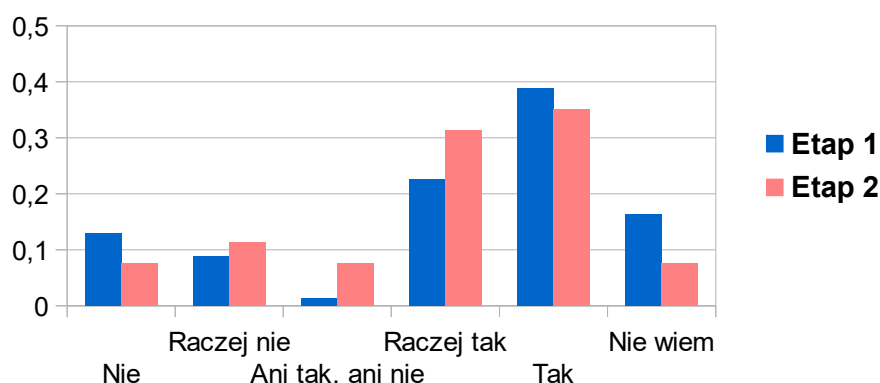
Również poczucie wpływu na ochronę przyrody utrzymało się na podobnym poziomie (średnia 3,81; 3,79 na pierwszym etapie badania). Szczegółowy rozkład odpowiedzi na to pytanie przedstawia Wykres 7. Choć wyniki kształtują się na średnio-wysokim poziomie, to podobnie jak wcześniej, część badanych nie jest w stanie wskazać konkretnych działań związanych z ochroną przyrody. Co ciekawe, spotkaliśmy się z sytuacjami, gdzie osoby, które deklarowały działania związane z ochroną przyrody, jak np. korzystające z pakietów ptasich, nie wiązały ich z ochroną przyrody. W skali mikro, jedna z respondentek, podlewając ogródek, zadeklarowała, że nie ma wpływu na ochronę przyrody. Podobnie, jak na pierwszym etapie badania widoczny jest wzrost świadomości nt. wpływu na przyrodę wraz z wykształceniem oraz spadek wraz z wiekiem. Widoczne są też różnice w ocenie wpływu w kontekście zajęcia przedstawicieli społeczności lokalnej – tu również widzimy znacznie niższą ocenę wpływu wśród emerytów i rencistów, w porównaniu do pozostałych grup badawczych. Zauważalna jest również korelacja oceny znaczenia środowiska przyrodniczego oraz oceny wpływu na ochronę przyrody (0,31).

Jednymi z częściej wymienianych odpowiedzi na pytanie o wpływ na ochronę przyrody były nieszkodzenie jej, nie śmiecenie, nie palenie plastikami. Zwracano również uwagę na segregację śmieci oraz bezpośrednią pomoc zwierzętom, w szczególności ptakom.

- *Ja na przykład widzę nawet marniejące rośliny pod lasem, to je podlewam.*
- *Miejscowi się pilnują, z przyjezdnymi jest problem, śmieci potrafią do rowu wyrzucić. Ostatnio była akcja, mieszkańcy się zorganizowali i sprząkali nad rzeką.*
- *Nie palę syfem, śmieci do lasu nie wyrzucam.*
- *Ptaki się zimą dokarmia, karmniki buduje.*
- *Sam bociana uratowałem, całą zimę odchowalem.*
- *Zgłaszać, jak coś się dzieje. Dokarmiać. Pilnować. Dbać.*
- *Nie wiem, ja to na przykład śmieci segreguję. To łatwe teraz jest, ludzie się nauczyli. Mniej jest tego, ale i tak niektórzy do lasu jeszcze wywożą, ja nie rozumiem.*

Wykres 7. Świadomość wpływu badanych na ochronę przyrody

Czy ma Pan/i wpływ na ochronę przyrody?

Źródło: opracowanie własne

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

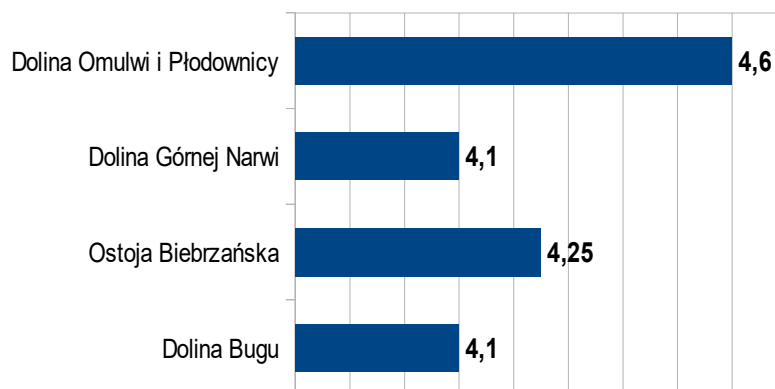
Środowisko przyrodnicze

Ocena znaczenia środowiska przyrodniczego oceniona została nieznacznie niżej niż na pierwszym etapie (kolejno 4,24 i 4,57), są to jednak różnice nieznaczne. Warto zaznaczyć, że na wszystkich obszarach badawczych średnia wynosiła powyżej 4 w pięciostopniowej skali (Wykres 8). Największe znaczenie najbliższego środowiska przyrodniczego deklarują mieszkańcy Doliny Omulwi i Płodownicy (4,6). Odnotowaliśmy również korelację znaczenia środowiska dla mieszkańców i poczucia wpływu na ochronę przyrody (0,31).

- *Tyle przyjemności. Liczę bociany z wnuczkami.*
- *Obojętne mi to. Może być, może nie być.*
- *Przeprowadziliśmy się z Białegostoku i jest zupełnie inaczej. Powietrze i wszystko jest inne, inaczej się żyje.*
- *Lubię bardzo, wychowałem się tu, nie cierpię miasta. Jak pojedę do miasta, to mnie głowa boli.*
- *Nie przeszkadza.*
- *Uwielbiam. To ważne, zazębia się ta maszyna.*
- *Kocham naturę, ptaki i wszystko. Obserwuję, jak ona się tu zachowuje, co zwierzęta robią. Na przykład, gołąb ma gniazdo w świerku, patrzyłam, co on tam nosił.*
- *Trzeba dbać, bo inaczej nie będzie. To jest najważniejsze!*

Wykres 8. Znaczenie środowiska przyrodniczego dla badanych

Jakie znaczenie ma dla Pana/i najbliższe środowisko przyrodnicze? (na skali 1 - MAŁE do 5 - DUŻE)

Źródło: opracowanie własne

Stan zachowania środowiska przyrodniczego oceniany jest podobnie do tego, jak został oceniony na pierwszym etapie badania (4,17 w drugim etapie badania, 4,31 w pierwszym). Zdecydowana większość przedstawicieli społeczności lokalnych ocenia ten stan jako raczej dobry (41%) lub dobry (36%). Jedynie 8% uważa, że jest on zły lub raczej zły (Wykres 9).

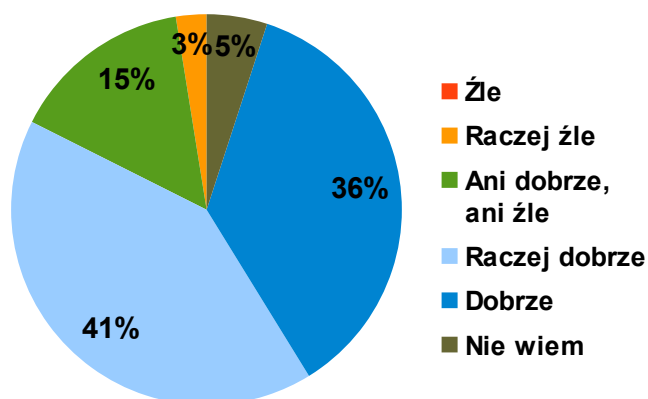
Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundacją Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

- *Opryski źle robią. Pszczoł mniej, ptaków też przez to mniej. Susza. Żab mało.*
- *Niby dobrze. Lasów niemało, powietrze czyste.*
- *Raczej dobry. Nic tu się nie dzieje tak. Rzeka płynie. Tylko niektórzy wyrzucają tam śmieci czy gruz.*
- *Zarośnięte, nie ma dojścia. Kiedyś było lepiej, ludzie kosili. I ryby były. Rowy niekoszone, wjechać można ciągnikiem, bo nie widać. W rzece muł.*
- *Chyba dobrze. I czaple, i żurawie są.*
- *Tu to jeszcze jest dobrze.*
- *Kiedyś to było. Z 600 osób. Teraz 28. Nie było zarośli tyle.*
- *Ładnie. Łąki trochę koszą, trochę zostawiają kępy dla ptaków.*
- *Rzeka płynie, wszystko dobrze. Lasy. Grzyby są, tylko teraz susza. Powietrze czyste.*
- *Na plus, poprawiło się. Każdy coś próbuje. Dla mnie najważniejsze, że każdy chce przy swoim utrzymać porządek. Dobrze, że jest odgórnie segregacja i że jak się segreguje, to jest pół ceny.*
- *Tu jest dobrze. Nie to co w mieście.*

Wykres 9. Ocena stanu zachowania środowiska przyrodniczego wg badanych

Jak ocenia Pan/i stan zachowania najbliższego środowiska przyrodniczego w okolicy?

Źródło: opracowania własne

Problemy przyrodnicze

Podobnie jak na pierwszym etapie badania, osoby badane zwróciły uwagę na kilka kluczowych, z ich punktu widzenia, problemów przyrodniczych. Widoczny jest często rozdzwięk pomiędzy działalnością rolniczą, a możliwościami ochrony przyrody, część osób widzi te obszary jako przeciwstawne sobie. Dość często pojawia się perspektywa stawiająca człowieka jako istotę najważniejszą w środowisku przyrodniczym. Dość częstym problemem dla społeczności lokalnej jest obecność konkretnych gatunków zwierząt, szczególnie tych które mogą prowadzić do szkód w rolnictwie – dzików, żurawi czy bobrów. Pojedyncze osoby zwróciły również uwagę na występowanie dziko żyjących kotów, które sięją spustoszenie w populacjach ptaków. Na obszarach, gdzie działalność rolnicza funkcjonuje w wyraźnie mniejszym niż w przeszłości

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

stopniu, ważnym problemem jest zarastanie łąk i doliny rzecznej. Część osób identyfikuje jako problem przyrodniczy działania proekologiczne, część, przeciwnie, widzi zagrożenie w zbyt agresywnym ingerowaniu w przyrodę. Problemem, choć mniejszym niż kiedyś, jest nielegalne wywożenie śmieci. Zwraca się również uwagę na kłusownictwo. Część osób zwróciła również uwagę na mentalność mieszkańców wsi, choćby w kontekście palenia plastikami. Z racji suszy występującej latem 2019 roku, była ona wymieniana często jako kluczowy problem. Część osób nie widzi problemów lub mówi, że ich nie ma.

- *Tu nie ma żadnych problemów.*
- *Dziki. Łosie. Susza. Żurawie też w kukurydzy. Sodomę robią*
- *Ekologów pogonić.*
- *Zarośnięte wszystko, kiedyś wszystko było wykoszone, użytkowane.*
- *Ludzie śmieci wyrzucają do lasu, plastikami palą w piecach, to już jest taka mentalność i bardzo trudno to zmienić. Powinno się edukować, a jak nie działa, to karać.*
- *Szambo do rzeki idzie. Wodę sobie z rzeki ciągną na podlewanie.*
- *Ocieplenie klimatu. Na świecie jest coraz gorzej, organizacje muszą się tym zajmować jak najwięcej.*
- *Pszczół szkoda, jak słyszę, jak padają od oprysków.*
- *Bobry. Mówią też, że towarzystwo ochrony przywoziło wilki, co gryzą cielaki na łące. Ja tylko słyszałem.*
- *Kłusownictwo. W lesie, na rzece.*
- *Sarny. Wyskakują na drogi. Sam jedną potrąciłem.*
- *Mniej ptaków, zwierząt.*

Natura 2000

Prawie połowa badanych (48%) ocenia życie w pobliżu obszaru Natura 2000 jako dobre lub raczej dobre (Wykres 10). 6% osób badanych uważa je za złe lub raczej złe. Spora część osób nie ma zdania, nie widzi wpływu życia w pobliżu obszaru chronionego lub zauważa zarówno korzyści, jak i ograniczenia. Średnia ocena na obecnym etapie wyniosła 3,81, zaś w pierwszym 4,00.

Zauważalne są również korelacje pomiędzy oceną stanu zachowania środowiska przyrodniczego, a życiem w pobliżu obszaru Natura 2000 (0,35) oraz pomiędzy życiem w pobliżu obszaru Natura 2000, a koniecznością podejmowania działań związanych z ochroną przyrody (0,26).

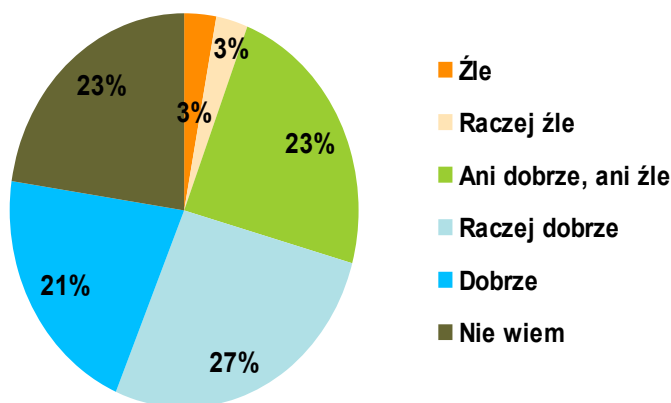
- *Nic nie pomaga. Łąki nie można zaorać.*
- *To i plusy i minusy. Z jednej strony trudniej o budowę, z drugiej dopłaty większe.*
- *Ze strony gospodarzy to nie za bardzo, ale chyba ptakom jest lepiej.*
- *Rowy niepokoszone, ciągnikiem można wpaść.*
- *Rzeka płynie, wszystko dobrze, trawę można kosić.*
- *Trzeba chronić, bo inaczej niczego nie będzie!*

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

Wykres 10. Ocena życia w pobliżu NATURA 2000 wśród badanych

Jak Pan/i ocenia życie w pobliżu obszaru NATURA 2000?

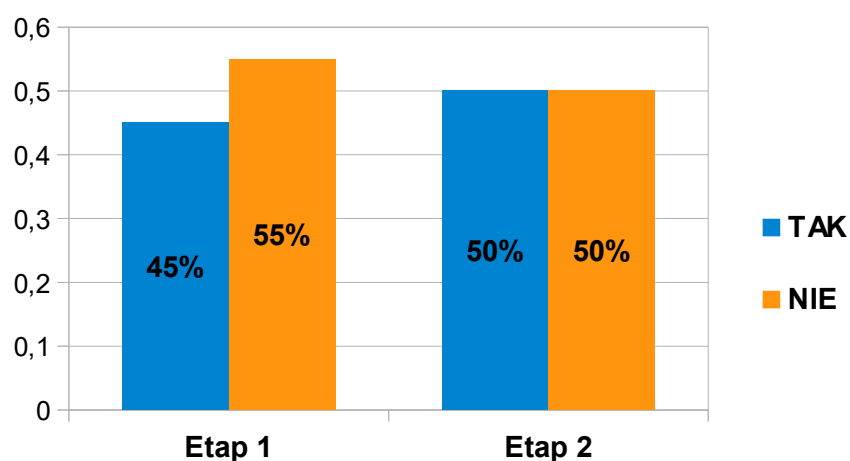
Źródło: opracowanie własne

Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków

Równo połowa badanych na drugim etapie badania zadeklarowała znajomość Polskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków (Wykres 11). Jest to nieznaczny wzrost w porównaniu do pierwszego etapu badania, gdzie znajomość organizacji zadeklarowało 45% respondentów. Wśród wszystkich osób, które zadeklarowały znajomość Polskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków, jest ono oceniane jako dobrze działające (średnia 4,75 w pięciostopniowej skali). Można zauważyć zwiększoną znajomość Towarzystwa wśród osób, które brały udział w projekcie oraz tych, które o nim słyszały. Jednocześnie, zdecydowana większość osób badanych nie była w stanie wskazać żadnej innej organizacji ochrony przyrody.

Wykres 11. Wiedza o PTOPIE wśród badanych

Czy zna Pan/i PTOPIE?

Źródło: opracowanie własne

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białostok, (Październik, 2019r.)

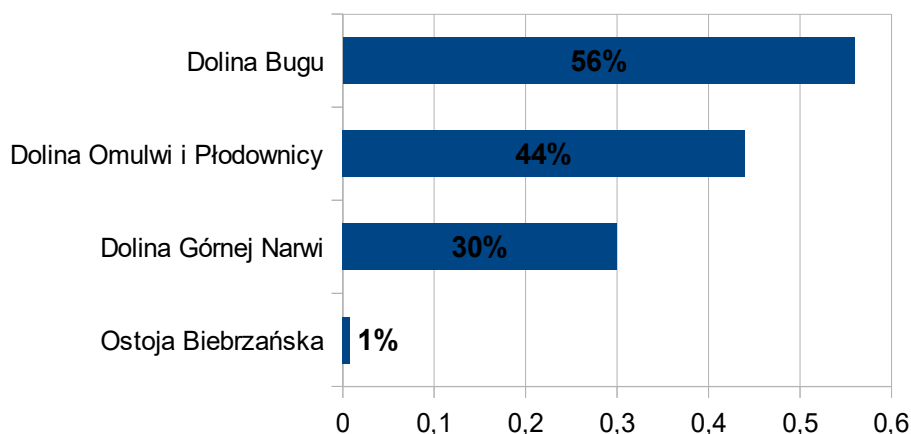

Ciekawe wyniki przedstawia wykres 12 – aż 56% badanych osób z Doliny Bugu i 44% z Doliny Omulwi i Płodownicy, które nie brały udziału w projekcie, zadeklarowało znajomość PTOP.

- *Panie przyjeżdżają. Zdjęcia robią. Pozabezpieczali linie, słupy zrobili, mniej ptaków ginie.*
- *Wszystko dobrze, nie było żadnych problemów, wszystko szybko i sprawnie.*
- *Raz nie przyjechali, jak zgłaszałam problemy. Dawno temu to było, nie wiem, jak teraz.*
- *Dla mnie na piątkę.*

Wykres 12. Znajomość PTOP-u wśród osób, które nie brały udziału w projekcie

Procent osób, które NIE brały udziału w projekcie, a znają PTOP

Źródło: opracowanie własne

Bocian

Aż 88% respondentów uważa występowanie bociana w ich okolicy za korzystne lub raczej korzystne (Wykres 13). Wymieniają oni szereg korzyści, zwracają uwagę na bliską obecność ptaków czy oczekiwanie na ich przylot na wiosnę. Głównym minusem występowania ptaka w bezpośrednim sąsiedztwie są zanieczyszczenia powodowane przez odchody ptaków. Zauważalna jest również wyraźna korelacja pomiędzy znaczeniem najbliższego środowiska przyrodniczego a występowaniem bociana w okolicy (0,42).

- *Dla mnie nie przeszkadza. Problem tylko jak brudzą dach.*
- *Bardzo dobrze, że są. Wnuczki przyjeżdżają i patrzymy na nie. Sama patrzę, ile jest młodych co roku.*
- *To jest symbol Polski, nasz ptak, tradycja, dlatego tym bardziej trzeba go chronić.*
- *Przyjemnie, jest na co popatrzeć!*
- *Bocian był, jest i będzie.*
- *To jest ozdoba dla wsi. Prawie wszystkie ludzie lubią i dbają o nie.*
- *Sam kiedyś takiemu ptakowi pomogłem.*

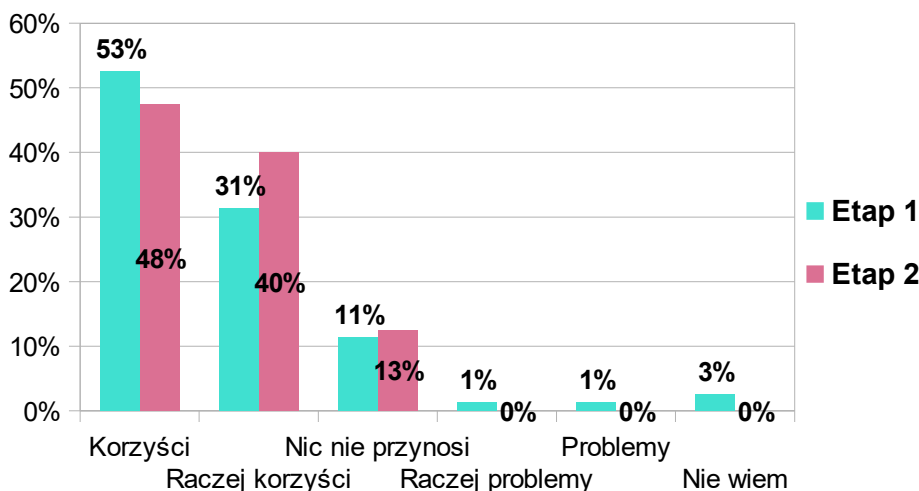
Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundacją Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

Mieszkańcy deklarują, że w sytuacji, gdy ptakom dzieje się coś złego, np. pozostają na zimę czy są ranne, nie pozostają one same i starają się im pomóc. Działania te podejmowane są najczęściej indywidualnie lub za pośrednictwem Urzędów Gminy. 36% badanych osób słyszało o ośrodkach rehabilitacji dla ptaków.

Wykres 13. Stosunek badanych do bociana

Co przynosi występowania bociana w okolicy?

Źródło: opracowanie własne

Busłowe łąpy

Podobnie, jak w pierwszej części badania, zwyczaj busłowych łąp znany jest niemal wyłącznie w Dolinie Górnej Narwi, która jest obszarem, na którym zwyczaj ten występował przez wiele lat (Wykres 14). Niestety, w chwili obecnej jest to zwyczaj coraz rzadziej spotykany.

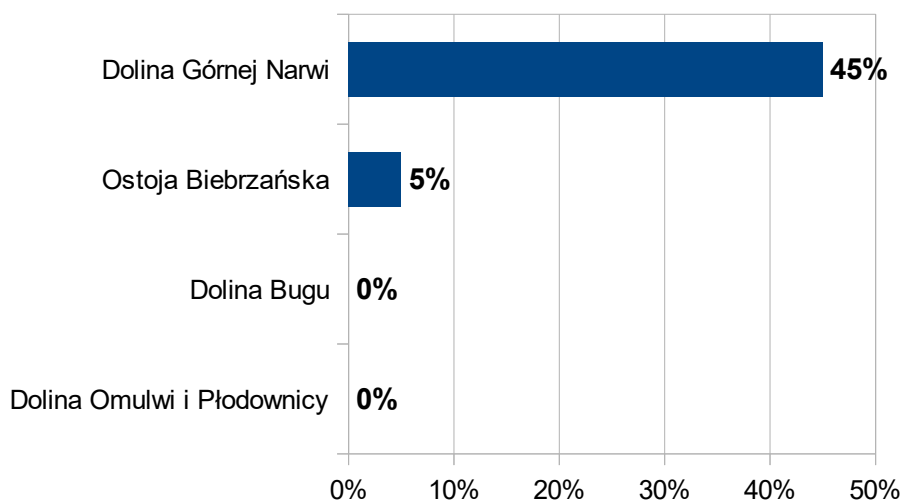
Na pozostałych obszarach jest to zwyczaj praktycznie nieznanym mieszkańcom.

- *Tak, kiedyś piekły kobiety takie ciasta i podrzucało się do gniazda.*
- *Znam, łąpki takie, piekło się, ale teraz to już tego nie ma.*
- *Babcia moja jeszcze sama wypiekała, ludzie na wiosnę tym się zajmowali.*

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

Czy zna Pan/Pani zwyczaj busłowych łap?

Źródło: Opracowanie własne

Samorządy

W ramach badania przeprowadzone zostały dwa wywiady z przedstawicielami samorządów lokalnych. Podobnie jak w pierwszej części badania, wzięli w nich udział przedstawiciele gmin Baranowo (Dolina Omulwi i Płodownicy) i Sztabina (Ostoja Biebrzańska).

Zarówno przedstawiciele gminy Baranowo, jak i gminy Sztabin, słyszeli o Projekcie, jednak nie uczestniczyli w nim aktywnie. Przedstawiciele gminy Sztabin znali Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków również z innych działań, m.in. projektu ochrony dubelta. Zauważyć można, że gminy realizują działania, które leżą w ich obowiązkach, mają aktywny kontakt z mieszkańcami oraz są łącznikiem pomiędzy nimi a organizacjami ochrony przyrody. Nie realizują dodatkowych działań, związanych z ochroną przyrody związanych z współpracą z organizacjami ochrony przyrody czy działań własnych wykraczających poza zakres obowiązków. Jeśli chodzi o projekt ochrony bociana białego, przedstawiciele obydwu samorządów, kojarzyli działania związane z przenoszeniem gniazd i stawianiem słupów z platformami na gniazda.

W obydwu gminach zwraca się uwagę na pozytywne podejście mieszkańców do występowania bociana w ich okolicy. Nie widać wyraźnych procedur związanych z pomocą rannym ptakom czy przenoszeniu gniazd. Mimo to, gdy potrzebna jest pomoc, realizowana jest ona doraźnie przy wsparciu innych instytucji. W gminie Sztabin mówi się o średnio 3 – 4 ptakach rocznie, którym udzielana jest pomoc.

Zwraca się uwagę na pewne ograniczenia związane z obszarem Natura 2000, jednak też wydaje się, że mieszkańcy nauczyli się funkcjonować w warunkach obszarów chronionych.

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

Przedstawiciel Urzędu Gminy w Sztabinie zwrócił uwagę na niebezpieczeństwo zbyt rygorystycznych obostrzeń zgłaszanych przez niektóre instytucje i organizacje. Na obydwu obszarach rozwija się agroturystyka. Są to zarówno większe, całoroczne gospodarstwa agroturystyczne, jak i mniejsze kwatery prywatne.

Podsumowanie

Zarówno podejście mieszkańców, jak i władz samorządu lokalnego do bociana białego oraz projektu jego ochrony jest pozytywne. Większość zależności pozostała praktycznie niezmieniona w porównaniu do pierwszego etapu badania. Zauważalny zaś jest niewielki wzrost rozpoznawalności działań związanych z ochroną przyrody, samego projektu ochrony bociana białego, jak i Polskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków.

8. SPIS ZAŁĄCZNIKÓW (narzędzia badawcze)

- Załącznik nr 1: Badanie ankietowe PAPI
- Załącznik nr 2: Scenariusz IDI

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogelschutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

Miejscowość i gmina..... Data

**Ocena wpływu społeczno-gospodarczego działań realizowanych w ramach projektu LIFE11
NAT/PL/000436 na lokalną gospodarkę i społeczeństwo**

BLOK I: PROJEKT

Czy słyszał/a Pan/i o działaniach związanych z ochroną przyrody w okolicy? TAK / NIE

Czy słyszał/a Pan/i o projekcie ochrony bociana białego? TAK / NIE
stupy, transformatory, samochód, ośrodki rehabilitacji, busłowe łapy, wieża, inne

Czy zetknął/zetknęła się Pan/i z działaniami promocyjnymi związanymi z projektem? TAK / NIE
busłowe łapy, kubki, koszulki, broszury, Internet, media, tablice informacyjne

Czy zna Pan/Pani zwyczaj busłowych łap? TAK / NIE

4a. Czy słyszał/a Pan/i o organizowanych busłowych łapach w okolicy? TAK / NIE

4b. Czy brał/a Pan/i w nich udział? TAK / NIE

Czy brał/a Pan/i udział w projekcie ochrony bociana białego? TAK / NIE

5a. W jakich działaniach?

5b. Dlaczego się Pan/i na nie zdecydował/a?

5c. Czy jest Pan/i zadowolony z udziału w projekcie?

NIE 1 2 3 4 5 TAK

5d. Czy pojawiły się jakiś problemy? TAK / NIE

Czy tego rodzaju projekt jest potrzebny? TAK / NIE / NIE WIEM

(Dopytać czego potrzebują ludzie)

BLOK II: BOCIAN

Jak ocenia Pan/i występowanie bociana w okolicy? Czy przynosi ono raczej korzyści czy sprawia problemy? PROBLEMY 1 2 3 4 5 KORZYŚCI

Czy wie Pan/i, jakie warunki są najlepsze dla występowania bociana? TAK / NIE

Czy wie Pan/i, gdzie zgłosić się o pomoc, w sytuacji związanej z bocianem? (*np. problem z gniazdem, ranny ptak*)? TAK / NIE

Czy słyszała Pan/i o ośrodkach rehabilitacji dla ptaków? TAK / NIE

Czy wie Pan/i, gdzie zgłosić potrzebę redukcji lub naprawy bocianiego gniazda? TAK / NIE

BLOK III: PTOP

Czy zna Pan/i Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (PTOP)? TAK / NIE

Jak ocenia Pan/i działalność PTO? ŻŁE 1 2 3 4 5 DOBRZE

Czy zna Pan inne organizacje zajmujące się ochroną przyrody? Jakiej? TAK / NIE

BLOK IV: OCHRONA PRZYRODY

Czy działania związane z ochroną przyrody są potrzebne?

NIE 1 2 3 4 5 TAK

Jakie problemy przyrodnicze są według Pana/Pani obecnie najważniejsze?

Czy ma Pan/i wpływ na ochronę przyrody?

NIE 1 2 3 4 5 TAK

Co robi Pan/i dla ochrony przyrody? Co można robić?

BLOK V: NAJBLIŻSZA OKOLICA

Jakie znaczenie ma dla Pana/i najbliższe środowisko przyrodnicze?

MAŁE 1 2 3 4 5 DUŻE

Jak ocenia Pan/i stan zachowania najbliższego środowiska przyrodniczego w okolicy?

ŻŁE 1 2 3 4 5 DOBRZE

Jak ocenia Pan/i życie w pobliżu obszaru Natura 2000?

ŻŁE 1 2 3 4 5 DOBRZE

Co z Pani/Pana perspektywy jest najważniejsze do rozwoju obszaru?

Dziękuję za rozmowę! Czy mogę prosić o podanie danych metryczkowych? Będą one wykorzystane jedynie do celów statystycznych.

METRYCZKA:

Płeć: K / M

Wiek: 1 (<24) 2 (25-39) 3 (40-65) 4 (>65)

Wykształcenie: 4 (wyższe) 3 (średnie) 2 (zawodowe) 1 (podstawowe)

Zajęcie: 1 (rolnik aktywny) 2 (praca poza rolnictwem) 4 (bezrobotny) 5 (emeryt/rencista)

Obszar Natura 2000:

Miejscowość i gmina:

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

Pogłębiony wywiad indywidualny IDI - samorządy

Ocena wpływu społeczno-gospodarczego działań realizowanych w ramach projektu LIFE11
NAT/PL/000436 na lokalną gospodarkę i społeczeństwo

Blok I: Projekt ochrony bociana białego

1. Czy znają Państwo Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków? Czy współpracują Państwo z tą organizacją? Czy słyszeli Państwo o działaniach realizowanych przez PTOPI na terenie Państwa gminy?
2. Jak oceniają Państwo działalność PTOPI? Czy planują Państwo współpracę z PTOPI? W jakim zakresie?
3. Czy słyszeli Państwo o projekcie ochrony bociana białego realizowanym przez PTOPI, m.in. na terenie Państwa gminy? Czy są Państwo zaangażowani w jego realizację? W jaki sposób? (*dopytać: co skłoniło lub dlaczego nie biorą udziału; czy planują dołączyć; w jaki sposób*)
4. Co sądzą Państwo o projekcie ochrony bociana białego? (*jeśli respondent nie zna projektu, przedstawić główne założenia Projektu*)
5. Czy brali Państwo udział w szkoleniach realizowanych przez PTOPI? Jak je Państwo oceniają? Czego jeszcze potrzebowali by Państwo się dowiedzieć?
6. Czy zetknęli się Państwo z materiałami promocyjnymi lub działaniami promocyjnymi związanymi z projektem ochrony bociana białego?
7. Czy mieszkańcy biorą udział w Projekcie ochrony bociana białego? (*jeśli tak, dopytać o szczegóły – gniazda, busłowe łapy itp.*). Czy według Państwa byłoby zainteresowani tego rodzaju działaniami? Jakimi?
8. Czy znają Państwo zwyczaj busłowych łap? Czy wg Państwa mieszkańcy znają ten zwyczaj? Czy brali Państwo udział w busłowych łapach realizowanych przez PTOPI? Czy rozważają Państwo wzięcie udziału w tego rodzaju wydarzeniu na terenie gminy?
9. Czy mieszkańcy wiedzą, co zrobić w sytuacji znalezienia rannego bociana?
10. Jak mieszkańcy postrzegają występowanie bociana białego na terenie gminy? Czy stanowi on raczej korzyść czy problem?
11. Czy słyszeli Państwo o ośrodkach rehabilitacji dla ptaków?
12. Czy wiedzą Państwo gdzie zgłosić potrzebę redukcji bądź naprawy gniazda bocianiego? Czy mieszkańcy posiadają taką wiedzę? W jaki sposób jest im ona przekazywana?

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

Blok II: Ochrona przyrody:

13. Czy znają Państwo inne niż PTOPI organizacje ochrony przyrody? Czy współpracują Państwo z nimi?
14. Jakie działania związane z ochroną przyrody są realizowane w gminie oraz najbliższej okolicy? (*dopytać: kto je realizuje, na jakim obszarze, finansowanie, partnerstwo*)
15. Czy samorząd jest zaangażowany w działania związane z ochroną przyrody? (*Dopytać: cel, obszar działania, finansowanie, partnerzy, zaangażowanie mieszkańców*)
16. Czy mieszkańcy są zaangażowani w działania związane z ochroną przyrody?
17. W jaki sposób gmina zachęca mieszkańców do podejmowania działań związanych z ochroną przyrody?
18. Jak położenie gminy na terenie obszaru Natura 2000 wpływa na życie mieszkańców? (*korzyści vs. problemy, perspektywa samorządu i mieszkańców*)
19. Jakie problemy przyrodnicze są obecnie najważniejsze? (*skala obszaru; można dopytać o szerszą skalę, żeby zobaczyć postrzeganie ochrony przyrody*)
20. Czy widzą Państwo obszary konfliktowe związane z ochroną przyrody?
21. Czy mieszkańcy są zainteresowani ekoturystyką, agroturystyką na terenie gminy? Czy prowadzą taką działalność? Czy uważają Państwo, że gmina posiada potencjał turystyczny? (*dopytać z czego wynika lub czemu nie widzą tego potencjału*)
22. Co jest najważniejsze dla rozwoju obszaru? (*perspektywa samorządu, perspektywa mieszkańców*)
23. Czy mają Państwo dodatkowe spostrzeżenia związane z tematami, na które rozmawiamy, a których nie poruszyliśmy w trakcie Naszej rozmowy?

Dziękuję za rozmowę! Czy mogę prosić o podanie danych metryczkowych? Będą one wykorzystane jedynie do celów statystycznych.

METRYCZKA:

Płeć: K / M

Wiek: 1 (<24) 2 (25-39) 3 (40-65) 4 (>65)

Wykształcenie: 4 (wyższe) 3 (średnie) 2 (zawodowe) 1 (podstawowe)

Zajęcie: 1 (rolnik aktywny) 2 (praca poza rolnictwem) 4 (bezrobotny) 5 (emeryt/rencista)

Obszar Natura 2000:

Miejscowość i gmina:

Opracowanie powstało w ramach projektu „Ochrona bociana białego w dolinach rzecznych wschodniej Polski LIFE15 NAT/PL/000728” współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Instrumentu Finansowego dla Środowiska Life+ oraz fundację Vogel-schutz Komitee e.V. Wykonawca: Jakub Związek Białystok, (Październik, 2019r.)

